

Zoran Smiljanić

LUCIJAN ZALOKAR

Kmalu bomo dobili tv-serijo o Metodu Trobcu, serijskem morilcu, ki ste ga stripovsko upodobili že leta 1983. Kakšen je bil odziv bralcev? Okoli Trobca je vladal pravi hajp ...

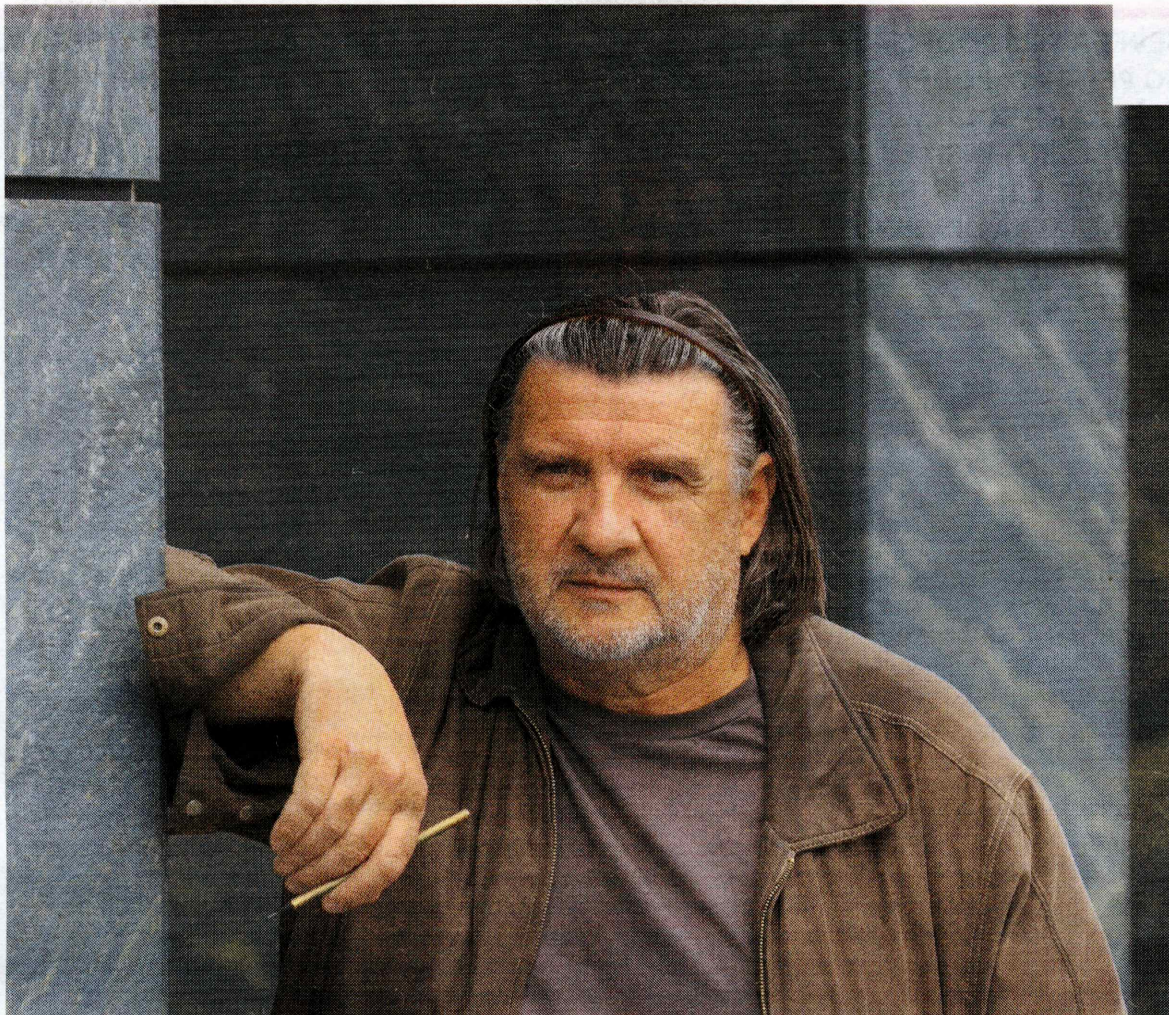
O kakšnem omembe vrednem odzivu ne morem govoriti. Ni ga bilo. Medij stripa takrat v družbi ni imel take veljave kot danes, poleg tega strip *Hiša Metoda Trobca* ni dosegel prav veliko bralcev. Nekaj znancev me je potrepljalo po ramenu in to je bilo to. Še najbolj se spomnim, da se je moja takratna punca bala, da bo Trobec videl strip in se spravi nanjo, da bi se mi maščeval. V tem primeru bi moral narisati tudi drugi del, *Vrnitev Metoda Trobca*.

V stripu sem se oprl na članek Slavuja Žižka, ki je postavil tezo, da je bilo za Trobca ubijanje žensk podaljšek spolnega užitka. Obenem sem mešal žanre, v stripu vzporedno potekata dve enaki zgodbi, ena narisana v gorenjskem umazano realističnem slogu, druga v hollywoodskem, kjer je vse estetizirano, polizano, polepšano, kakor pač Američani delajo v svojih filmih.

Že skoraj preveč – kot da bi nas scenaristi prosili, naj v filmih in serijah simpatiziramo s serijskimi morilci. Vsekakor, če bi Američani posneli film o Trobcu, bi postal velika zvezda. Tako kot Hannibal Lecter.

V intervjuju za spletni portal MMC ste dejali, da so najboljša dela pogosto »rezultat nesvobode, diktature, cenzure; ko umetnik išče načine, kako se izogniti vsem kontrolam in pastem, je film najbolj živ, takrat se porodijo najboljše ideje«. Bi lahko podobno trdili o sebi? Navsezadnje je vaš strip 1945, v katerem četniki pobijajo partizane, vznemiril socialistično oblast. Do določene mere, a ta strip sem zrisal leta 1985, ko je jekleni objem partije že precej popustil. Zaradi tega stripa sem imel sicer nekaj neprijetnosti, a to je bil le drobiž v primerjavi s hudimi represalijami, ki so jih pred desetimi, petnajstimi leti pokasirali nekateri ustvarjalci, ki so drezali v sistem. Sicer pa sploh nisem kaj preveč skrival, kamufliiral svojih namenov. Nasprotno, takrat smo pri *Katedri*, kjer je bil strip 1945 prvič objavljen, in *Mladini*, kjer sem nadaljeval svojo neslavno kariero, kar tekmovali,

SMO V METROPOLISU, LE DA SO NAM ZAPRLI VSE MOŽNOSTI UPORA. ČAKAM MLADE GENERACIJE, DA STUHTAJO BOLJŠI VRILI NOVI SVET. MI SMO SVOJO ŠANSO ŽE ZAFURALI.

Za svoje ustvarjanje je prejel več nagrad, denimo veliko nagrado Slovenskega knjižnega sejma za strip o Cankarju.

FOTO DEJAN JAVORNIK

Kapitalizem je pošast, ki se je zažrla v vse pore naših življenj

Dlje ko govori, močneje zamahuje z rokami, kot bi hotel po zraku narisati svoje misli. Stripar, ilustrator in karikaturist Zoran Smiljanić (1961) je duhovit sogovornik z bogatim opusom, prebogatom, da bi ga bilo mogoče zaobjeti v enem intervjuju. 1945, *Hardfuckers*, *Družinske zgodbe*, *Meksikajnarji*, *Spomini in sanje Kristine B*, *Ivan Cankar*, *Črni plamen: požig Narodnega doma v Trstu*, *Karel Destovnik Kajuh* in *Jože Plečnik* je le nekaj njegovih najbolj znanih del, mednje pa po novem lahko uvrstimo tudi biografski strip *Fritz Lang: Ljutomer–Berlin–Hollywood* o znamenitem avstrijsko-ameriškem filmskem ustvarjalcu, ki ga v Sloveniji najpogosteje povezujemo z Ljutomerom. Strip je izšel pri Založbi ZRC, s sogovornikom pa sva se še pred odhodom v Prlekijo na kratko ustavila v Dolenji vasi pri Polhovem Gradcu.

kdo si bo več upal in bolj izzival oblast. Bili smo mladi in se nismo ozirali na posledice. Vseeno sem si po nekaterih političnih odzivih na moje stripe omislil psevdonim Vittorio de la Croce in svoje packarije nemoteno ustvarjal naprej.

Najbrž je bilo takrat vseeno lažje provocirati kot danes, ko kapitalizem dobesedno požre vsako kritiko in jo obrne v svoj prid?

Takrat si vedel, na kateri strani si in proti čemu se boriš, danes je vse bolj zabrisano. Kapitalizem je huda pošast, ki se je zažrla v vse pore naših življenj. Pri njem sodelujemo vsi, pa če se strinjamo ali ne, če se tega zavedamo ali ne, če nam je všeč ali ne. Sistem je vzpostavil tekmovalnost in najuspešnejšim postavil najvišjo ceno, ne glede na to, kar govorijo, pojejo, pišejo ali rišejo. Vse je napredaj, tudi

najbolj strupena kritika kapitalizma. Ni morale, ni predsodkov, ni pravil. Genialnost kapitalizma je, da nas je vse posrkal v ta mrhovinarski proces. Prej je bilo drugače. Ne glede na to, kaj si mislimo o socializmu, so ljudje takrat še verjeli v nekatere ideale. Danes tega ni več. Ljudje smo za uspeh pripravljeni prodati staro mamo, psa, družino, načela, vse.

Pred četrto stoletja ste rekli, da »pri štiridesetih človek ne more več ustvarjati samo zato, da bi provociral«. Pa pri šestdesetih?

Hm, pri šestdesetih človek spet malo znori in bi rad počel neumnosti. Če svoje ustvarjanje razdelim na tri obdobja, sem bil v prvem mlad in jezen avtor, ki je v strip vpeljal angažiranost in politično provokativnost, kar je bila pri nas takrat novost. Svoje

drugo obdobje bi lahko opisal kot zgodovinsko, zaznamovali so ga *Meksikajnarji*, ki sem jim posvetil debelo desetletje, tretje obdobje pa zasedajo predvsem stripovske biografije o Plečniku, Cankarju, Kajuhu, Fritzu Langu ...

In čeprav je malce neokusno gledati ljudi, ki pri šestdesetih *glumijo* upornike brez razloga, je mogoče spet prišel čas, da sklenem krog in začnem na stara leta znova gristi. Sicer nimam zob in ne bom nič spremenil, se bom pa malce bolje počutil.

Greva k vašemu zadnjemu stripu o Fritzu Langu. Tudi on je bil provokativen avtor.

Fritz Lang je bil mojster prevare, iluzije, manipulacije, iz svojega življenja je ustvaril pravo malo umešnino. Bil je obseden z nadzorom, neprijeten in agresiven človek, po

drugi plati pa je dobesedno iz nič ustvaril izjemen filmski opus, ki še danes navdušuje in navdihuje. V svojih filmih je rušil tabuje, kršil pravila, počel tisto, kar se ne da ali ne sme. Lahko bi rekli, da je bila provokacija sestavni del njegove osebnosti in ustvarjanja.

Zasledil sem, da ste se z njegovimi deli seznanili že zelo zgodaj. Zanimivo, na prvo žogo bi od človeka, rojenega na začetku šestdesetih, pričakoval, da je odrasčal ob *Taksi-stu* in *Odrešitvi* ...

Saj sem, ampak pozneje, v srednji šoli, medtem ko sem Langa prvič gledal že veliko prej. Imel sem kakih deset let, ko sem videl njegov film *Pirati z Moonfleeta*, nekakšno otroško grozljivko. Spomnim se mračne in strašljive atmosfere, name je naredila zelo močan vtis. Mrak, ki ga je mogoče začutiti v filmu, je očitno že obstajal v meni.

Kako vas je zaznamovalo tisto obdobje? Skoraj neverjetno je, kdo vse je bil v vašem letniku srednje šole za oblikovanje.

Prav res, v isti razred se je natepla večina članov benda Laibach in del NSK: Dejan Knez, rajnka Tomaž Hostnik in Roman Uranjek, pa Ervin Markošek, Srečko Bajda, Andrej Lupinc, režiser Rudi Uran, slikarja Jurij Kalan in Bojan Sumrak in še bi lahko našteval. Neverjetna generacija. Svoja formativna leta sem prebil v odlični družbi in privilegiranem okolju Plečnikovih Križank. Pozneje so se naše poti razšle, življenje je prineslo kompromise, a ta ustvarjalni duh, črni humor, pankovstvo, anarhija in divja ustvarjalnost so ostali z nami. V meni letom navkljub še vedno živi tisti naduti, naivni in neumni mulc, ki me opozarja na ideale, ki sem se jim zaobljubil kot otrok.

S čim ste temu mulcu ustregli, ko ste prvo obdobje zamenjali z drugim in se posvetili *Meksikajnarjem*?

S pustolovščino in vesternom. Od malega obožujem vesterne, kavbojske filme in stripe. Ko sem jih v svojih rosnih letih bral in gledal, sem si rekel, to boš ti risal, ko boš velik. Trdno sem se odločil, da bo to moja pot. Potem sem ustvarjalno nekako zašel na kriva pota angažiranega stripa, kar otroku v meni ni bilo všeč. Ves čas me je cukal za rokav in tečnaril, hej, kaj rišeš te neumnosti, kje je tisti vestern, za katerega sva se zmečila. Le kje naj najdem vestern v Sloveniji, sem se izgovarjal, moji stripi so vedno povezani s tem, kar poznam. A zoprni mulc je tečnaril in zahteval svoje. To stanje je trajalo do takrat, ko sem izvedel za podatek, da so se slovenski fantje v 19. stoletju šli bojevati za cesarja Maksimilijana v daljno Mehiko. To je to, me je v hipu prešinilo. Vestern in Slovenija! Z Marijanom

Fritz Lang je dobesedno iz nič ustvaril izjemen filmski opus, ki še danes navdušuje in navdihuje, razmišlja sogovornik. ILUSTRACIJI ZORAN SMILJANIĆ

Pušavcem sva začela raziskovati to zgodbo, napisala sva scenarij in jaz sem v potu svojega obraza zrisal 350 strani in jih ročno pobarval. In zoprti mulc je končno obmolnil. Od tedaj imam mir pred njim.

Se morda spomnite novice o Langovi smrti? Takrat ste imeli petnajst let.

Ne, Langova smrt je mimo mene zdrsula neopazno. Takrat sem bil v taksistih in odrešitvah, ki ste jih omenili. (smeh) Ko si mlad, živiš v svojem času. Poslušas glasbo svojega časa, gledaš filme svojega časa, črno-bele zadeve iz preteklosti te ne zanimajo. Šele po tridesetem letu, ko presežeš predsodke, začneš znova odkrivati klasike, vsaj meni se je tako zgodilo.

Kadar Slovenci govorimo o Langu, težko preskočimo podatek, da je leta 1915 pol leta živel v Ljutomeru pri družini Karola Grossmanna. Vam je bilo že takoj jasno, da boste Ljutomerski filmski festival, poimenovan po pionirju slovenske kinematografije, uporabili kot vstopno točko v strip?

Že kmalu sem se odločil, da se bo strip začel in končal na Grossmannovem festivalu, saj je ta logično in dostojno nadaljevanje Grossmannove, pa tudi Langove zapuščine, le da z drugimi sredstvi. Danes festival ohranja Grossmannovega in Langovega duha, kar je idealno izhodišče za mojo zgodbo o Langu. Lang zaradi tega festivala še vedno živi v Ljutomeru.

Kakšno je vaše osebno mnenje o Grossmannovem vplivu na Langovo filmsko ustvarjanje?

V knjigi *Fritz Lang* iz leta 1985 sta avtorja Jure Mikuž in Zdenko Vrdlovec naštetla nekaj tehničnih dokazov, da je Langovo polletno bivanje v Ljutomeru pustilo dolgo sled v njegovih poznejših filmih, predvsem v *Nibelungih*. Temu lahko verjamemo ali pa tudi ne. Moja naloga kot avtorja ni, da prepriču-

VČASIH SI SE LAHKO SPUNTAL IN GRAŠČAKU POŽGAL GRAŠČINO, DANES PA SMO VSI POSTALI DEL SISTEMA. KO PRIŽGEMO RAČUNALNIK, GREMO NA SOCIALNA OMREŽJA IN KLIKAMO, KO GREMO NA BANKO, V SLUŽBO, KADAR, ŽAL, PIŠEMO ZA ČASOPIS ALI OBJAVLJAMO ILUSTRACIJE V REVIJI ...

jem bralce o tej ali oni verziji, pa pa da kot na sodišču predstavim dejstva, dokaze, argumente in na koncu bralcu kot poroti prepustim odločitev. Ne ponujam odgovorov, bolj zastavljam vprašanja.

Niste mi odgovorili na vprašanje. Dejstvo je, da so Langa po polletnem bivanju v Ljutomeru poslali na fronto in tam je bil ranjen. Ko je okreval v vojaški bolnici, je začel pisati svoje prve filmske scenarije. Zakaj, kaj se je zgodilo? Morda se je preobrat zgodil ravno v Ljutomeru. Kot je rekel Tomaž Horvat iz Grossmannovega festivala, je Fritz Lang v Ljutomer prišel kot slikar in kipar, odšel pa kot filmar. S ščepcem patriotizma se mi zdi to povsem verjetna interpretacija.

Pri vas nismo ravno vajeni patriotizma.

Kot nas je soustvarjalce slovenske kulture podučil Janez Janša, mora biti naša umetnost domoljubna, tako kot pri Thompsonu. Janševih smernic se striktno držim.

Ste mu že poslali strip?

Ne, čakam, da se on obrne name.

Metropolis, bržčas najbolj znan Langov film, kar kliče po vzporednicah s sedanostjo.

Razkol med delavskim razredom in kapitalisti, ki ga tematizira film, je v takšnih in drugačnih oblikah obstajal že od nekdaj, le da so današnji mehanizmi tako prefinjeni in vseobsegajoči, da si je težko predstavljati, kako jih ukaniti. Včasih si se lahko spuntal in graščaku požgal graščino, danes pa smo vsi postali del sistema. Ko prižgemo računalnik, gremo na socialna omrežja in klikamo, ko gremo na banko, v službo, kadar, žal, pišemo za časopis ali objavljamo ilustracije v reviji ... Oni so do potankosti zgradili plenilski sistem nadzora in manipulacije, mi pa smo ostali ovce. Smo v Metropolisu, le da so nam zaprli vse možnosti upora. Čakam na vašo generacijo, da boste stuhtali boljši vrli novi svet. Mi smo svojo šanso že zafurali.

Zdaj sem se spomnil Varufakisove knjige Tehnofevdalizem, v kateri grški ekonomist trdi ravno nasprotno: še nikoli se ni bilo upreti tako preprosto in udobno. Pred 150 leti so protestniki tvegali, da jih bo policija premlatila, na kocki je bilo njihovo življenje, danes pa moramo zgolj nehati uporabljati določene storitve.

Oh, ko bi le bilo tako preprosto. Morda lahko nehamo uporabljati eno aplikacijo ali dve, vendar bomo morali zato najti novo. Odsekaš eno glavo in takoj zraste druga. Kapitalizem je neverjetno ...

Žilav?

Točno! Zraven lahko dopišete: Sogovornik je že v letih, ko se izgublja in ne najde pravih besed. (smeh)

Humorja pa ima na pretek.

To je še edino, kar mu preostane. S humorjem je lažje živeti in ustvarjati. Na svetu je le malo stvari, iz katerih se ne da ponorčevati. Če že niso tragična, so naša mala življenja smešna, vsaj jaz jih tako vidim. Kar se pozna tudi pri mojem delu.

Menda vas je preganjal »otipljiv strah« pred Langovo kritiko vašega stripa, četudi bo od njegove smrti kmalu minilo pol stoletja.

Pri ustvarjanju Langove zgodbe sem si privoščil precej svobode, kar me je navdajalo s strahom in nelagodjem. Zavedal sem se namreč, da bi se možakar, če bi po nekem čudežu oživel, izvedel za moj strip in ga prebral, gotovo spravil name – tako kot je počel z vsemi, ki so pisali o njem. Bilo mu je nemogoče ugoditi. Najbolj skrajni primer je bila njegova prijateljica Lotte Eisner, ki je dvajset let pisala knjigo o njem. Ko mu je pokazala nekaj strani, je vse skritiziral in prečrtal. Ona je pisala, jokala, trgala celotna poglavja in jih začela pisati na novo. Knjigo si je upala izdati šele po njegovi smrti. Zato sem tudi jaz postal paranoičen, da se Lang ne bo od nekod vzel in me vzel na muho. V tem primeru stripa zagotovo ne bi izdal do svojega 96. leta.

Je bil res tako grozen?

Še huje. Ko je snemal preprost prizor, v katerem se junaka pogovarjata za mizo, se je ure in ure posvečal natančni postavitvi krožnikov in kozarcev na mizi. Celo večnost je prestavljal pribor in prtičke sem in tja. Ekipa ga je čakala in sovražila. Legendarni so tudi njegovi izbruhi na snemanju, pogosto se je spravil na kakšnega posameznika, še najraje je trpinčil ženske. Ko pa je bilo snemanja konec, se je prelevil v šarmantnega in uglajenega gospoda in taista ženska, ki jo je še malo prej neusmiljeno poniževal, je končala v njegovi postelji. Bil je neskončno ustvarjalen tiran, nemogoča osebnost, čuden patron, a ravno to ga dela tako zanimivega. In strašnega.

Ste podoben strah čutili pred Cankarjem, Kajuhom in Plečnikom? Ne.

FRITZ LANG JE V LJUTOMER PRIŠEL KOT SLIKAR IN KIPAR, ODŠEL PA KOT FILMAR. S ŠČEPCEM PATRIOTIZMA SE MI ZDI TO POVSEM VERJETNA INTERPRETACIJA.

Kaj pa pred literarnimi in arhitekturnimi avtoritetami?

Pri Cankarju sva se s scenaristom Blažem Vurnikom izmazala brez pripomb, pri Plečniku pa sva pokasirala tudi kakšno kritiko, češ da to in ono ne drži. Nisem se preveč obremenjeval s tem, saj strip ni znanstveni traktat, svobode imaš toliko, kot si je vzameš. Kdor čuti odgovornost do boga, Janše, partije, Tita, Trumpa, stranke, države, stroke ..., je pač obremenjen. Ta obremenjenost se pozna pri obravnavi velikanov slovenske kulture. V tv-seriji o Prešernu je denimo vse tako okorno in leseno, da jo je prav težko gledati. Podobno je s številnimi upodobitvami Cankarja. Turobno in žalostno. Sam ga vidim kot veselega človeka, ki je znal uživati življenje, bil je pijanec in ženskar, a hkrati tudi duhovit in pronicljiv avtor. Resda je pisal mračne in depresivne stvari, a to ni vsa resnica njegovega življenja. Če ga prikažeš sproščeno, brez krča in umetnega povzdigovanja, mu ne odvzameš avre velikega ustvarjalca, nasprotno, oživiš ga. Novi časi in novi mediji, kot je strip, terjajo nove interpretacije naših nacionalnih ikon. Veseli me, da tudi moji kolegi v svojih delih naše velmože obravnavajo neobremenjeno in sproščeno, čeprav spoštljivo.

Koliko Fritza Langa je v vas? Filmska režija in ustvarjanje stripov sta zelo različni dejavnosti, druga je občutno bolj samotna kot prva, a vendar se vsak umetnik kdaj postavi pred okolico, pred občutek za moralo ...

Pogosto se že po izbiri medija vidi, kakšen človek si. Večkrat so mi rekli, da sem kot ustvarjen za film, ampak sam se nikoli nisem videl v njem. Misel, da bi moral žicati za denar pri filmskih skladih, podjetjih ali privatnikih, me odbija. Upira se mi tudi misel, da bi moral zaradi filma manipulirati z ljudmi, jih maltretirati, poniževati ali izkoriščati ... Lang takšnih pomislov gotovo ni imel. Pa ne le on. Večina velikih režiserjev ni izbirala sredstev, kako priti do cilja. Film je masovna umetnost, ki zahteva vrhovnega poveljnika, ki bo za uresničitev svoje vizije ljudi vsakodnevno pošiljal v bitko, da krvavijo zanj. Pri stripu pa je en človek sam za vse. Pri stripu sem režiser, montažer, zgodovinar, kostumograf, scenograf, arhitekt, pisatelj, pesnik, slikar ... v eni osebi. Ko začnem ustvarjati nov strip, se za leto dni izoliram od zunanjega sveta. Samo jaz in bel papir sva, nikogar drugega ni. Moj doseg je resda manjši, se pa zato počutim neprimerno bolj.

Ste takrat srečni?

Ne, le malce manj nesrečen.